

**УПОТРЕБА ВЕЗНИКА У АДВЕРБНИМ
РЕЧЕНИЦАМА КАО СВОЈСТВО ТЕКСТА**
(на примеру »Српских народних
приповиједака« 1853)

GERHARD NEWEKLOWSKY

*Institut für Slavistik der
Universität Klagenfurt*

UDK 808.61/.62—28:886.1/2—32:398

Изворни научни рад

Примљен: 15. октобра 1988.

Прихваћен: 4. јануара 1989.

У овом раду полазимо од претпоставке да ће нам потпуна квантитативна анализа неке граматичке, лексичке или друге особине једног текста показати карактеристике датог текста, и, даље, карактеристике језика одабраног аутора или особине одређене врсте текстова.

Као пример за такву квантитативну анализу узећемо везнике у адвербним реченицима из Вукове збирке Српске народне приповијетке из 1853. године. Као што смо већ споменули на другом месту¹, располажемо компјутерском обрадом целе те Вукове збирке (конкордантацијама, списковима облика, статистиком), што нам омогућује да лако проналазимо сваки тражени облик.

Српске народне приповијетке представљају врло хомогену збирку текстова. Ипак се ти текстови језички донекле разликују јер су их записали разни записивачи, међу њима и сам Вук. Мада је Вук обрадио и прерадио језик својих записивача, како пише у предговору својој збирци², стилистичке и регионалне особине појединача у коначним верзијама текстова ипак остају. Између осталог, и употреба се везника понекад код појединих записивача разликује.

Удео разних записивача у целој збирци је следећи:

Табела I*

записивач	број приповетке	број речи	процент текста
Вук Карапић (ијекавски)	1, 18, 32, 37, 41, 42, 43, 44, 48, 49	8.220	16,10
(екавски)	47	1.325	2,60
Кнез Михаило	2	938	1,84
Грујо Механичић	3, 4, 5, 6, 7,		

¹ G. Neweklowsky, *Vuks Serbische Volksmärchen von 1853 im Computer*. У зборнику: Вук Стефановић Карапић 1787—1987. Red. W. Lukan und D. Medaković. Wien 1987, 168.

² Српске народне приповијетке. Скупши их и на свијет издао Вук Стеф. Карапић. Беч 1853, 4—5.

Записивач	Број приповетке	Број речи	Процент текста
Димитрије Чобић	8, 13, 14, 39	15.762	30,87
Лазар Марјановић	9, 10	2.550	4,99
Милица Стојадиновић	11, 12, 17, 35	5.823	11,41
Вук Врчевић	15, 34, 36 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 40	2.333	4,57
Вук Поповић	25, 38	10.040	19,67
»Баче«	45, 46	1.552	3,04
Дамјан Груборовић	50	1.406	2,75
		1.104	2,16
		51.053	100%

* Примери које наводимо могу се наћи према њиховом броју у Вуковој збирци и/или према страницама првог издања 1853. Тако, напр., податак 20/119 значи: текст број 20, страница 119. Помоћу горњег прегледа (табела I) може се та-којер установити ко је записивач дотичне приповетке.

Успоредили смо везнике и њихову употребу у Вуковој збирци са општот употребом везника у српскохрватском језику према приручницима М. Стевановића (1974) и Р. Катичића (1986).³ — Фреквентност неког везника у Српским народним приповијеткама (преглед у табели II) не одговара, наравно, броју реченица, јер исти везник може бити заступљен и неколико пута у истој реченици.

Појединачне врсте реченица распоређују се према фреквентности њихових везника.

1. Временске реченице

У приручницима налазимо следеће везнике за везивање главне и зависне реченице: *kad* (а), *пошто*, *после/послије него*, *пре/прије него*, *након што*, *док*, *докле*, *чим*, *тек (што)*, *како*, *где/гђе*.

Међу временским везницима заступљеним у Српским народним приповијеткама најчешће се употребљаваја *kad* (са варијантама 748 пута). У том броју укључени су: *kad ли* (10 пута), *kad год/гођ* (4), *када* (3) и *каде* (1). Ево неколико примера:

...кај би дошла каква сирота пред кућу, свекрва би је обраћницим отерала, а снаха би свој залогај сироти уделила; ... (15/104).

Бјежећи обазру се, кај ли њезина матер за њима трчи, они се препадоше, ... (19/118).

И тако прођу три године дана, и кај би год мајстор запитао дете шта је научило, сно би му сватда одговорило да није ништа. (6/46).

Када ови младићи уљезе у царски двор, и ћевојка када га добро сателда и упази сабљу, пса и коња да је све мимо ишта на свијету лијепо, још се већма заљуби и оцу рече: »... (29/148).

³ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. II. синтакса*. 2. изд. Београд 1974. (Научна књига); Р. Катичић, *Синтакса хрватскога књижевног језика*. Загреб 1986. (Дјела ЈАЗУ 61).

Везник пошто употребљава се искључиво у временском значењу (65 пута); нема га у узрочном значењу.⁴ Примери:

Пошто дјите мало поодгасте, жена се некако украде и утече у село кући својој. (1/1).

..., па пошто вечерашу, рекне жена: »... (35/173)

Облике *прије/приђе него*, *приђе но* сусрећемо свега осам пута, и то два пута *прије него*, четири пута *приђе него*, два пута *приђе но*. Ови су везници типични за језик Вука Врчевића; сви су облици са *приђе* из његових записа. Једанпут се код њега појављује и *прије* (број 21), а друг пут је *прије* заступљено у Вуковом запису (у броју 42). Нема ниједног случаја екавског облика *пре него/но*. — Примери:

»... ; приђе но коју му драго радбу, започнеш, вазда вაља да се најприђе прекрстиш.« (22/125).

..., или приђе него дође до језера упази изван језера једну жену... (40/193).

Везник *док* (са варијантама *докле*, *доклен*) заступљен је 79 пута; *докле* се појављује 10 пута, унутар тога по једанпут *докле год* (број 13) и *доклегођ* (број 37). Варијанта *доклен* (три пута, унутар тога једанпут *доклен гођ*) карактеристична је за језик Вука Врчевића (у проповеткама бр. 27, 29, 33). Везник *док* има искључиво временско значење. Примери:

»Сад ме видиш, па ме више нећеш видети док не подереш гвоздене опанке и не сатреши гвозден штап тражећи ме, ... « (10/70).

Жена му рекне да ће му бити дуго чекати докле га стану сахрањивати, већ нека иде. (47/215 сл.).

..., и кад је хтио кренути дозове своју жену и закуне је свакијем клетвама да му чува шћер да јој се не би што догодило доклен се он с војске врати;... (33/164).

Занимљиво је да везник *чим* у нашој збирци употребите није заступљен. Уместо њега употребљава се *тек (е) (што)* (29 пута). Међу варијантама је најчешћа *тек што* (20 случајева), седам пута налазимо *теке* или *теке што* (код Вука Врчевића, који поред тога има 11 пута *тек што*); два пута везник гласи само *тек* (у записима Милиће Стојадиновић, у проповеткама бр. 34, 36). Примери:

Тек што заспао бјеше, чује у пећини кломот свакојакијех верига, тутњавину као громови, док у томе и пробуди се. (20/119 сл.).

Она га познаде, и теке чу његов глас, и јона њега запрли, ... (27/142).

Али теке што га бјеше узјахао, изникише и краљу крила, ... (40/193).

Један од временских везника је и *како*; оно долази у Српским народним проповијеткама 65 пута. Сразмерно најчешће је у записима Димитрија Чобића (десет пута у проповеткама бр. 9 и 10, које сачињавају отприлике 5% целе збирке) као и код Груја Механџића (37 пута). Примери:

⁴ Ул. М. Стевановић, *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски језик*. ЈФ 26 (1963/64), 128—129. Узрочно значење није забележено у другом издању Вуковог Рјечника 1852.

Једном најстарији син пође у лов, па како изиђе иза града, скочи зец иза прма а он за њима, ... (8/54).

»Неће њему бити ништа, него како га врућина обузме, а ти узми хладне воде па га мало поливај док свлац не изгори.« (9/67).

Других временских везника (међу њима и где/где) нема у збирци. Фреквентност свих темпоралних везника износи 1.007 или 57,1%.

2. Намерне реченице

Приручници наводе следеће везнике за везивање намерних реченица: да (би), еда, како, нека, (не би) ли.

Кудикамо најчешћи је везник да (330 пута). (Поред намерне има и читав низ других функција.) Примери:

Кад то види, препадне се па скочи да тражи кобилу. (4/30).
...; него идем у свет да учим какав занат...« (6/45).

У шест примера се употребљава еда с кондиционалом.⁵ Примери:

»Ја се уздам у бога да он може ту аждају савладати, само иди сутра с њима, еда би нас опростио те напасти што толики свет помори.« (8/60)
»..., би ли дајке пошао са мном к томе краљу, еда би ми како ћевојжу испрослио?« (45/207 сл.).

Везник (не би) ли употребљава се дванаест пута. Примери:

»Иди, синко, тражи опет ону девојку, не би ли бог дао да те опет избави.« (12/85 сл.).
..., она сиђе с дрвета и пође опет по шуми не би ли како из ње изишла, ... (34/186).

Нека има намерно значење у шест случајева. Примери:

»Спреми вина и ражије и свега што треба, па ћемо сутра ићи на салаш да носимо пастирима нека се и они провеселе.« (3/15).
»Хајде, човече, да ми ову твоју девојку пошальемо у свет нека себи срећу тражи.« (34/167).

Две намерне реченице везују се везником како:

Од више силе није хтио оженити се као што господ бот заповиједа, него научми да вјенча аждају како ће више зло чинити, ... (20/119).
Најприје сакује гвозден ковчег, велики како може он у њему сједити, ... (43/199).

Број намерних везника износи укупно 356 (20,1%).

3. Погодбене реченице

Употребљавају се следећи везници: ако, кад (а), ли, да, уколико, у случају да.

⁵ Намерно значење није заступљено у Рјечнику 1852.

Све погодбене реченице које се везују са ако јесу реалне погодбене реченице (овамо убрајамо и евентуалне и потенцијалне погодбене реченице). Примери:

»Ако за седам дана то не урадиш, није на теби главе.« (12/82).

»Ако си наш, треба да се побратамиши са мном, ако желиш срећан да будеш.« (20/120)

Између 113 случајева са ако има 17 примера са ако ли; овим се постиже извесно супротстављање двају погодбених реченица.⁶ Примери:

»Ако ту букву можеш ишчупати из земље, онда ћу те пустити да идеш у свијет, ако ли не можеш, још ваља да сједиш код мене.« (1/1 сл.).

»Бацију овај новчић у воду, па ако не потоне, онда сам та заслужио, ако ли потоне, нисам га заслужио.« (7/50).

У по једном случају евентуалност или потенцијалност радње изражава се помоћу аориста односно имперфекта:

»... исповједите ми се натајно или пред свијема, ако могох да вам помогнем.« (21/123).

»... па ако ти ваљаште, ласно ћемо се погодити, ако ли не ваљаште, ондар их никому неће казивати него ћу их дохранити својој невјести.« (23/228).

У два примера евентуалност се изражава помоћу кондиционала:

Цар јој се обећа и закуне да неће вјенчати никакве ћевојке ако јој добро не узије јони прстен, и ако је не би нашао, да се неће ни оженити. (28/144).

»..., те одабери онака три коња каква ти је мој отац нарекао, али ако би се препали, а ти извади овај нож и пут сунца окрени да се обасја ливада, онда ће ти сви коњи сами доћи...« (30/152).

Везник кад са кондиционалом употребљава се један једини пут за творбу иреалне погодбене реченице:

»Ах немојте ме убити, а просте вам мије руке, ево их посијеците, а и срце бих вам своје дала кад бих знала да бих без њега могла живље-ти.« (33/165).

У три случаја помоћу везника кад творе се реалне односно евентуалне погодбене реченице (при чemu су границе између погодбених и временских реченица прелазне). Један пример:

»У мене има сто жена, па их свабим све на једно зрно проје кад где на-ћем, а кад оне дођу, ја га прождерем;...« (3/17 сл.).

Везник да који је заступљен 26 пута у погодбеним реченицама израјава евентуалност или потенцијалност радње у три случаја. Пример:

»Ћевојке, чувајте се ви те јаме, јер да које од вас упадне вретено у њу, оне би се мати одмах претворила у краву.« (32/157).

⁶ Ако ли је значајка особито старинског језика и пучког израза (Катичић, нав. дело, 282).

У свим осталим случајевима помоћу везника да везују се иреалне погодбене реченице. Примери:

Ручак се постави, и Међедовић се наклони те поједе све, и још да је било. (1/2 сл.).

»...Ја да знам где је твоја снага, ја не знам шта бих радила од милине, све бих оно место љубила.« (8/56).

»Моли се Богу што сам заспала, а да сам будна била, не би ти добио ни тих опанака.« (13/91).

..., а она им каже да би и боље пјевала да их хоће пустити у кућу а затијем и на таван. (50/227).

Других погодбених везника нема у нашој збирци. Укупни број погодбених везника износи 143 (8,1%). Однос везника у реалним (евентуалним, потенцијалним) према оним у иреалним реченицама је 117:26. Пада у очи да све реалне, али и већина иреалних погодбених реченица долази у директном говору.

4. Начинске и поредбене реченице

У приручницима налазимо следеће везнике: како, као да, као што, што, канда, колико, уколико.

Везник како заступљен је у 39 случајева. Примери:

Кад дођу у некаку густу шуму заведу је како им је она бездушица наредила, свежу је за једно дрво... (33/165).

Кад се пробуди несретњи стац, вас забуњен нађе све како је снио и трчи трком дома. (33/166).

Као да употребљава се 19 пута. Примери:

Копајући и изпрљујући земљу, кад ли — засја му се нешто као да му све жраке сунчане у очи синуше;... (22/125)

Он премећући длаке по глави као да је биште, једва нађе ону длаку црњену,... (31/155).

Везник као што долази у збирци 29 пута. Примери:

А она одмах постане кобила као што је и била и изиђе са ждребетом на обалу. (4/29).

Кад дома дођу, јаве поспоћи као што су се договорили они их обдари. (33/165 сл.).

Десет пута налазимо везник колико: Примери:

Колико је год старац защено, то илко је Турчин одмах платио,.. . (6/48).

Седам пута долази што уз компаратив или суперлатив. Нпр.:

Али што се он више брањаше, она све више најављиваше на њу да јој каже зашто се наисмејао. (3/17).

..., па након неколико дана изођене се што најљепши могаше и пође просити у цара ћевојку. (23/129).

Број начинских и поредбених везника износи 104 (5,9%).

5. Узрочне реченице

Приручници наводе следеће везнике за везивање узрочних реченица: *јер*, *што*, *зато што*, *због тога што*, *услед тога што*, *захваљујући томе што*, *будући да*, *кад (а)*, *како*, *пошто*, *где/гдје*.

У нашој збирци најчешће се сусрећу *јер* (38 пута) са варијантом *јере* (три пута). Примери:

»...; него немој да те преваре, јер ова длака небројено благо ваља;...« (31/155).

»Држи при себи ови љешник, јере ће ти служити!« (19/117).

Везник *што* употребљава се десет пута. Пример:

..., онда му браћа почну злобити, што они нису могли јабуке сачувати, ... (4/19).

У шест случајева налазимо зато *што*, а један пут за *оно што*. Примери:

»Шта ћеш да ти дам зато што си ми сина избавио?« (3/14).

»Ти иди с богом, сад ти праштам за оно што си ми у подруму дао воде;...« (4/27).

У узрочној функцији употребљава се *где* девет пута.⁷ Примери:

Два старија брата не хтедну му је одмах дати, где је стар и сиромах, али најимлађи брат навали да је даду опомињући их очине заклетве на са-мрти. (17/109).

Затим прешавши преко куприје дође у једно село, и пролазећи кроза њ чује са свију страна певанку и весеље, па се зачуди где све село пева и весели се, те запита једнога:... (17/112).

У узрочној функцији се *како* употребљава три пута: Примери:

Ђевојци је овој било име Мара, али како је послије тога највише радила и слушала у кући: носила воду, готовила јело, прашала судове, мела кућу и радила све остале кућевне послове, и како се тако највише око ватре налазила, прозову је маћеха и њезина књит Пепељугом. (32/159 сл.).

О узрочно-временским реченицама сусрећемо дванаест пута *кад*.

Примери:

А петао му одговори: »Па нек умре кад је луд...« (3/17).

»Иди с богом, кад ми помоћи не можеш.« (12/83).

»Сад нека т поможе правда кад си без очи.« (16/107).

⁷ Нема јекавских примера са *ће*. Узрочно значење није забележено у Рјечнику 1852.

За разлику од других списка Вука Карадића, у Српским народним приповијеткама зашто никад нема значење зато што⁸ као што смо већ споменули, пошто никад нема узрочно значење.

Укупни број узрочних везника износи 82 (4,6%).

6. Месне реченице

Наводе се следећи везници: *где/гђе, куд(a), камо, докле, одакле, откуда*.

У Вуковој збирци најчешће се употребљава *где/ђе*, (укупно 16 пута), и то десет пута *где* и шест пута *ђе*. Примери:

»Частићемо се и веселити, само најпре да идеши на моме коњу да му донесеш траве, али онде да најкосиш где коњ закопа ногом, а не где је теби воља.« (17/110).

..., сад ће се њима донијети ручак, па ће ручају они онолики, ручаче и он. (1/2).

Куд(a) долази петнаест пута, нпр.:

»Куд год ходила, сретна била, ...« (35/176).

»Бежи, јуначе, куд те твоје очи воде, док није дошао змај, ... (5/43).

Откуда се употребљава три пута, нпр.:

... ; зато одмах испрати шуру неугашена да иде откуда је и дошао. (17/110).

На крају, одакле долази једанпут:

..., па је заведе у шуму, одакле сама неће знати кући доћи, ... (34/167).

Укупни број везника у месним реченицама износи 35 (2%).

7. Последичне реченице

Једини везник за последичне реченице јесте *да*; сусрећемо га у нашој грађи 25 пута (1,4%). Примери:

..., те младожењу буздованом удари у главу да је на мјесту мртав пао, ... (2/12).

... ; и тако путујући једанпут дуне јаки ветар те однесе галтију бот зна куда, да за три месеца није могла изаћи на свој прави пут. (7/52).

8. Допусне реченице

У српскохрватском језику се употребљавају следећи везници за везивање допусних реченица: *иако, ако и, премда, ако премда, макар, макар да, ма, мада, да, и да, па да и, колико*.

⁸ Уп. М. Стевановић, *Значај и потребе детаљног проучавања Вукова језика*. У зборнику: Вуков зборник. Ур. В. Новак. Београд 1966, 21 (САНУ, посебна изд. 400).

У нашој збирци има три случаја са *ако*, нпр.:

»Ако сам ја влах у грубој роби, ја имам више блага него они у лијепој роби, и сувише имам три хиљаде оваци...« (45/208).

Само једанпут долази *премда*:

Ови човјек *премда* је био опаж, опет промисли хоће ли дати своју душу, али га страх напна, те се дароваше. (20/120).

За *макар* има пет случајева, нпр.:

Била једна сирота жена која није имала од срца порода пак се молила Богу да јој да затрудни *макар* змију родила. (9/63 сл., слично и 64 сл.).

»Макар ти шта цар казао, кад се вратиш не осврхи се док нашој кући не дођеш.« (9/64).

Има и три примера са везником *да*:

»Та дај ми, Боже, од срца порода, да би и љута змија била!« (10/68).

»Казаћу ти, али сам Бог да ми помогне, други ми нико не може помоћи, ...« (12/83).

»Сам Бог да дође нећу му отворити.« (34/171).

Свега има дванаест допусних везника (0,7%).

Табела II — Преглед везника у адвербним реченицама

Везник	фрејментност	проценат	врста реченице	фрејментност	проценат
кад	748	42,4			
пошто	65	3,7			
прије него	8	0,5			
док(ле/н)	92	5,2	темпоралне	1.007	57,1
тек(е) што	29	1,6			
како	65	3,7			
да	330	18,4			
еда	6	0,3			
ли	12	0,7	намерне	356	20,1
нека	6	0,3			
како	2	0,1			
ако	113	6,4			
кад	4	0,2	погодбене	143	8,1
да	26	1,5			
како	39	2,2			
као што	29	1,6			
као да	19	1,1	начинске и		
колико	10	0,6	поредбене	104	5,9
што	7	0,4			
јер(е)	41	2,3			
кад	12	0,7			
што	10	0,6			
где	9	0,5	узрочне	82	4,6
зато што	7	0,4			
како	3	0,2			

Везник	фреквентност	проценат	врста реченице	фрек- вент- ност	проце- нат
где/де	16	0,9			
куд(а)	15	0,9			
откуд(а)	3	0,2	месне	35	2,0
одакле	1	0,1			
да	25	1,4	последичне	25	1,4
макар	5	0,3			
ако	3	0,2			
дај	3	0,2	допусне	12	0,7
премда	1	0,1			
				1.764	100%

Закључци

Из наше грађе можемо извести следеће закључке:

а) У Вуковој збирци *Народних приповиједака* (1853) у адвербним реченицама нитошто нису заступљени сви везници који се иначе на воде у приручницима. Употреба везника одређује се, прво, народним језиком текстова, и, друго, врстом текста (тј. чињеницом да се ради о збирци народних приповедака, а не јо другој врсти текста). Зато неке везнике (као што су нпр. *у случају да, уколико, будући да*) не можемо ни очекивати. С друге стране недостају и неки везници као *чим* или *иако* који немају баш обележје писаног језика или књишкости. Затим, у збирци недостају неке функције које везници преузимају у савременом стандардном језику (нпр. пошто као узрочни везник), а неки везници могу недостајати и случајно (нпр. *послије него*, док прије *нега* има).

б) Сматрамо да је установљени распоред везника (према табели II) својство Вукове збирке народних приповедака. Висока фреквентност временских везника (57,1%) зависи од структуре радње појединих прича и од њиховог броја (збирка садржи педесет текстова); слично важи и за доста велики број намерних везника (20,1%). На трећем месту по фреквентности налазимо погодбене везнике (8,1%). Сматрамо да је однос реалних према иреалним погодбеним везницима (отприлике 4,5 према 1) типичан за нашу врсту текстова: у народним проповеткама (најчешће у бајкама) је обично тако да главни јунак мора испунити неки услов да би на концу добио награду (нпр. цареву кћер).

ц) Текстови наше збирке потичу од разних записсивача (табела I). Мада је Вук проповетке обрадио, ипак видимо неке разлике у употреби везника које зависе од записсивача.

Да бисмо могли потврдити нашу хипотезу, вальало би да се на исти начин истражи употреба везника у другим Вуковим списима или у другим врстама текстова.

EMPLOI DES CONJONCTIONS DANS LES PROPOSITIONS ADVERBIALES
EN TANT QUE CARACTÉRISTIQUE DU TEXTE
(A l'exemple des *Contes populaires serbes* de 1853)

Résumé

En partant de l'hypothèse qu'une analyse quantitative complète des particularités grammaticales, lexiques et autres d'un texte détermine également la physionomie de l'expression et les traits caractéristiques du langage d'auteur, nous avons procédé à analyse des conjonctions dans les propositions adverbiales du recueil *Contes populaires serbes* de Vuk Káradžić.

Les résultats finals de cette analyse démontrent l'hypothèse de l'auteur, particulièrement la donnée de la haute fréquence des conjonctions de temps qui est en corrélations avec la structure des contes.